

جَاطِپَا gatpa [+]: Köy muhtarının ırmak, çeşme sularının yollarını kazıya gitmiyen kim-selerden aldığı tutu. Çiğilce.

کِپَا kenpe: Bir ot adı. Kençekçe[++] .

پارتو partu: Üste giyilen hırka, pardesü [+++].

پُرتَا pürte: Altın kırıntıları, altın eğentileri.

تاختو taxtu: Eğrilmemiş, ham ipek.

سَکْتِ sökti: Kepek. Barsgan dilince.

سَکْتُو soku: Sucuk. Karaciğer, et, baharat karıştı-rılarak bağırsağa doldurulur, sonra pişirilir, yenir.

کِفتو kıftu: Makas, kırkı. Çiğilce.

کِرتو kirtü: Yemin, and.

کِرتو kirtü: Gerçeklik, doğruluk. Ölmüş bir kimse için: "أَلْکِرتُو پیردا ال" ol kirtü yerde ol " denir ki "o, gerçek yerededir, o-nun üzerine yalan söylemek olmaz" de-mektir. Bundan alınarak "أَلْتَنگَرِکِکِرتِندِی" ol Tenğrige kirtindi" denir ki "o, Tan-rıya inandı, yalavacı doğruladı" de-mektir.

[+] Bu kelime yazma nüshada جَاطِپَا şeklinde ise de yanlış ol-malıdır; çünkü ayırım, kelimenin " جَاطِپَا gatpa" olmasını gerekli kılar. B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada کِپَا seklindedir. Basma nüshada yanlış çıkmıştır. B. A.

[+++] Bu kelimeyi Brockelmann "bertü" şeklinde yazmış ise de bir kaynak göstermemiş olduğundan bizi inandıramamıştır. Bugün Anadolu'da "elbise" anlamına "pırtı" kelimesi kulla-nılır. Köylüler "pırtı almağa gidiyorum, pırtım eskidi" derler. Şehirlielerde bu kelime yalnız kullanılmayıp "pı-lı pırtı" seklene girmiştir. B. A.

برچا barça: "Hepsi" anlamına bir kelimedir. "برچا
كَلْدِي لَازْ barça keldiler = hepsi geldi-
ler". Şu parçada dahi gelmiştir:

قَلْدَجِي قَامِنُكُ يَغَاقُ . بَرچَا يَلَا اِرُقُ تَيَاقُ

Koldağıka ming yagak

Barça bile ayruk tayak

"Dilençiye bin ceviz, bunun hepsiyle
beraber ayrıca dayak".

(Dilençi için bin ceviz borcundur; bu-
nun hepsiyle beraber ona-dayanması i-
çin-bir de deynek veririm).

- ترچي terçi: Ücretle çalışan.
- تونچو tunçu: Tıkım, lokma.
- چومچا çömçe: Çömçe, kepçe. Oğuzca.
- چينجوي cincü: İnci. Oğuzca ve Kıpçakça. (ح harfi ی
den çevrilmiştir).
- چانچو çançu: Şehriye hamuru açılan oklava.
- سینچو sinçü: Somunla yufka arası bir çeşit ekmek;
pide.
- شانچو şançu: Yukarı Çin yolu üzerinde bir şehir.
Doğrusu, ش گەكیلرەك "Şançu"
dur.
- كامچي kamçı: Kamçı. "كَلْمِ قَسْمِجِي kılıç kamçı = içinde
kılıç olan kamçı".
- اتچي atın: Atın, sığırın, devenin erkeklik aygı-
tı, çav. En çok atınkinde kullanılarak
"ات قەچچەسى at kamçası" denir.
- كەچي kewçi: Uygur illerine kadar Kaşgaristanda kul-

lanılan hububat ölçüsüdür, on ritl a-
lır. (Bir ritl oniki okkadır).

كَمْغُ kömgü: Gömü, define, hazine "تَمغاج كَمْغُ" tawgaç
kömgüsi" denir ki "Ad ulusundan kalma
hazine" demektir.

مَنْغُ mançu: San'at sahibine verilen ücret; başka
ücrete denilmez.

بُكْدُ bükde: Haçer.

بَلْدُ baldu: Balta.

تَمْدُ tamdu: Kuvvetli, alevli ateş; tuturuk. "تَمْدُ
tamduk" dahi denir.

جَكْدِي جكدی : "جكدی الخا" : "....." denir ki, kulağın
altında "kafa baltası" denen yer.

سَمْدَا sanda: Ayağa giyilen sandal. Çiğilce [+].

سِندُو sindu: Sındı, makas. Oğuzca.

كَمْدُو kamdu: Dört arşın boyunda, bir karış eninde
bir bez parçasıdır ki üzerine Uygur
Hanının mührü basılıp alış verişte pa-
ra yerine kullanılır. Bu bez eskirse
her yedi senede bir yamanır, sonra
yikanır, yeniden üzerine mühür vurulur.

قَنْدَا kanda: "Nerede" anlamına bir edattır. "قَنْدَا
kanda erding = nerede idin?". ن har-

[+] Brockelmann bu kelimeye "canfes" anlamı vererek Arapça-
sındaki كَنْدَل kelimesini yanlış bir manaya almış oluyor;
bunu nereden bulduğunu bilmiyorum. اقربالموارد in zeylinde
كَنْدَل kelimesi için "meste benzer bir ayakkabı" denil-
mektedir. (Bk. اقربالموارد, zeyl. 271). Bize kalırsa
bugün de sandal, Türkiyede bir çeşit ayakkabı anlamına
kullanılmakta olduğundan, Brockelmann'dan ziyade اقربالموارد
e inanmak istiyoruz. B. A.

fi " قيدا kayda" kelimesinin ي
sinden gevrilmiştir. Asli " قيودا ka-
yuda"dır.

کردو kardü: Zemheri sıralarında su üzerinde yüzen
fındık büyüklüğündeki buz parçaları.
Şu parçada dahi gelmiştir :

قردونی بخوسقمانك تونغونی مخوسرمانك
بلمادق ناندك كاسقمانك يكلا زانی سیراز

Kardünü yincü sakınmang

Tuzgunı mançu sézinmang

Bulmaduk nengge sewinmang

Bilgeler anı yerer

"Kardüyu inci sanmayın, armağanı ü-
ret sanmayın, bulunmamış nesneye se-
vinmeyin, bilgiler onu yererler".

(Fındık büyüklüğünde donmuş olan buz
parçalarını inci, armağan edilen ye-
meği iş ücreti sanma; bulmadığın şeye
sevirme; çünkü hukemâ bunu beğenmez-
ler).

کندؤ kendü: Kendi, zat, nefis " ال کندؤ آیدی ol ken-
dü aydı = o, kendi söyledi".

کندی kündi: Aşağılık, kötü. Oğuzca. " ال کندی کیشی ال
ol kündi kişi ol = o, aşağılık kişi-
dir". Bazı kere bu kelime sözün arka-
sı akla gelmediği sırada, söz yardı-
mı olmak üzere kullanılır.

مندا munda: Burda, burada. " ال مندا آک ol munda

ol = o, buradadır". Şu parçada dahi gelmiştir:

أَمَّا كَسِيرٌ تَرْغُوبٌ مِّنْ دَاوُدَ [+]
أَذْكَو لَكُنْ كَرَّ عَذِيبَ أَرْزُ حِقَارِ

Emgeksizin turgu yok munda tamu

Edhgüldüğü körmedhip ajun çıkar

"Emek çekmeksizin dünyada durmak yoktur ha! Bir iyilik görmeden dünya bitter, gider".

(İnsanın burada zahmetsiz olarak kalması düşüdülemez; kişi hayır görmeden zaman geçer ve ölüm gelir).

مَندَا mende: Bende, benim yanımda.

مَندُو mandu: Bir çeşit Türk sirkesi. Bu sirke, üzüm şırası bir küpe konarak ekşitmek, sonra üzerine arı şarap dökmek, bundan sonra bir gece bırakmakla elde edilir; bu, sirkelerin en güzelidir.

بَغْرَا bogra: Deve aygırı. "بَغْرَا خَان" Bogra Xan" adı buradan gelmiştir.

بُغْرِي bügri: Eğri, eğri büğrü.

تَترُو tetrü: Her şeyin tersine dönmüşü.

[+] Bu beyitteki مَو kelimesini Brockelmann Arapça metne bakarak "insan" anlamına almış ise de yanılmıştır; çünkü Türkçesinde böyle bir şey olmadığı gibi burada fail istiyen bir de fiil yoktur. Bize kalırsa bu kelime, pekit (te'kit) bildiren bir kelime olacaktır; nitekim bugün Maraşta ve Orta Anadolu'nun bir parçasında "taman" kelimesi pekit edatı olarak kullanılır: "Durmuş bu işi görür taman" derler ki "Durmuş her halde bu işi görür" demektir. Konyada dahi te'kit edatı olarak "Dumayı" kelimesi kullanılır. B. A.

تغرى tugru: Kılıç, bıçak, hançer gibi şeylerin saplarının içlerine geçirdikleri ince demir, paravzana.

تغرى tegre: Daire, çevre, değre. "كُدْهُغْ تَغْرِى كُدْهُغْ kudhuğ tegresi = kuyunun çevresi, kuyu halkası".

جَبْرَا çupra: Eski elbise.

جَغْرِى çagri: Doğan kuşu, çakır. "جَغْرِى بَغْ جَغْرِى Beg" erkek adı olarak kullanılır.

جَغْرِى çıgırı: Çıkrık, felek, çark. "كُوكْ جَغْرِى كُوكْ kök çıgırısı = felek".

جَغْرِى çıgırı: Değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı; ip çıkrığı ve her türlü makara.

جَغْرِى الْاَوْقُنْ مُنْبَا رَقْرِى تَار
اَقْلُوكْ تَغْرِى اِذْبْ تَلْكَو تَسَا ر [+]

Çagri alıp arkun münüp arkar yeter
Aklar keyik taygan idhip tilkü tutar
"Doğanı alıp, küheylâna binerek dağ keçisine erişir; geyik avlar, tazıyı salıverip tilkiyi yakalar".

(Eline doğanı alır, küheylân atına binerek dağ keçisine erişir; uzun kulaklı, ince belli köpeklerle, tilkiler avlar).

سَغْرِى sagrı: Deri, her şeyin derisi. Bundan alına-

[+] Bu beyit, iki kelime yukarıda geçmiş olan "جَغْرِى çagri" kelimesine örnek olarak getirilmiş iken, her iki nüshada dahil, buraya konmuş. Biz belirtmek istemedik. B. A.

rak "بِزْغَرِي" yer sığırsı" denir ki "yer yüzü, yer yaygısı" demektir. "كِيْ سَغْرِي يُوْز" kişi sığırsı yüz = insanın sığırsı yüzüdür". Çünkü yüz, sıcakla, soğukla karşılaştığı için daha katı, daha sert olur.

سِغْرَا sığra: İki dağ arasındaki geniş dere. Oğuzca.

سُورِي süwri: Kılıç, mızrak, şandan, şiş gibi küçük eşyadan ucu sivri olan herhangi bir nesne.

سُكْرُو sokru: "أَفْكَا سُكْرُو كَرْدِم" ewge sokru girdim = izin almadan eve gizlice girdim".

كُسْرِي kūsri: Kaburga kemikleri.

كُورَا küwre: Hayvan ölerек içerisindeki nesnelер gürüdükten, eti kemikler üzerinde kurduktan sonraki kalıbı.

كُورَا kekre: Develerin yediğı acı bir ot.

بَنْزِي banzi: Bağ bozulduktan sonra, asmaların üzerindeki üzüm kalıntıları, neferneme. Kençek dilince.

سُنْزِي sunzi: Fire soyundan bir hayvandır. Bunun "bit" olduğunu sanıyorum.

جَورُو çawju: Dalı, budağı, meyvası kırmızı bir ağaç olup, dağlarda biter, meyvası acıdır. Kadınların parmağı -kırmızılıkta- buna benzetilir.

كَنْزِي kenzi: Kırmızı, sarı, yeşil gibi bir takım renkleri bulunan bir Çin kumaş.

بخسۇ buxsi: Bir yemek adıdır. Bu yemek şöyle yapılır: Buğday pişirilerek içerisine badem taneleri atılır, üzerine bal ve süt ile pişmiş bulamaç dökülür; ekşitildikten sonra buğdayları yenir, suyu içilir.

تۆكسۇ Toxsi: Kuyas'ta bulunan bir Türk boyunun adı. "تۆكسۇ چىگىل" Toxsi Çigil" dahi denir.

تەپسۇ tewsi: Tepsi, sofrası.

تۈمسە tümse: Minber. Arguca. Öz Türkçe değildir[+].

خافسۇ xafsi: Hokka.

تۇتۇشۇ tutuşı: Yakın, komşu. "أنا نيك بركا تۇتۇشۇ ال" anıng yeri mening yerge tutuşı ol = onun yeri, benim yerime yakındır". Burada ش ile ج harfi birbirine yaklaşmıştır; "تۇتۇشۇ" dahi denir.

تۇتاşى tutaşı: Yukarıdaki kelime gibi "yakın komşu" ve "her zaman" anlamındadır. "مەن سىڭا تۇتاşى بارىمەن" = ben her zaman, daima size varırım".

چاخسۇ çaxsu: "Filiz herç" denilen bir ottur; göz ağrısı için kullanılır; öz Türkçe değildir.

قارشى qarşı: Hakan sarayı.

قارشى qarşı: Karşı, zıd. "تۈن كۈنۈك قارشىسى ال" tün kününg qarşısı ol = gece gündüzün qarşısıdır".

[+] Bugün Türkiyede yüksekçe yerlere "tümsek" denmekte olduğuna bakılırsa, bu kelimenin öz Türkçe olduğuna şüphe kalmaz. B.A.

قَرَشِي karşı: İki Bey arasındaki uyumsuzluk. "أَلْبَكْ
أَيْكِرْ لَا قَرَشِي أَلْ" ol Beg anıñ birle kar-
şı ol = o Bey öteki ile uyuşmamıştır".

قَشْبِي kawşı: "قَشْبِي قَاشْ" kawşı kaş = ince, çatik
kaş".

بَتْغَا batga: Üzerinde külah yapmak için yün ve ke-
çe kesilen tahta.

تَزْغُو tuzgu: Yoldan geçen hısımlara veya tanıdıkla-
ra armağan olarak çıkardıkları yemek.

تَمْغَا tamga: Hakanın ve başkalarının damgası.

تَمْغَا tamga: Denize, göle veya dereye dökülen su-
yun bir kolu. Gemilerin demir atıkları
iskele veya limana da "tamga" de-
nir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تَمْغَا سُبُو شَرَا حَبِيبِ تَاغِغِ أَنَا ز
أَرْجُ لَرِي تَمْغَا أَيْبُ زَكْرِي يَسْتَا ز

Tamga suvı taşra çıkıp tağığ öter

Artuqları tegre önüp tizgin yeter

"Bu suyun kolu dışarıya çıkarak dağı
geçer; çevresinde at dizgini gibi sı-
ra sıra ardıç yetişir".

جُفْغَا çufga: Çabuk gitmek isteyen bir postacının,
yoldan alıp başkasını buluncıya değin
binip gittiği at.

جُفْغَا çufga: Kılavuz, başbuğ. Kıpçak ve Oğuz dille-
rinde. Şu savda dahi gelmiştir: "قَلْبُ
كَلَانِ جُفْغَا سِزْ بَلَانِ" kalın kolan çufgasız bol-
mas = kolan sürdüsü kılavuzsuz olmaz".

Bu sav, başkasına uymanın hayırlı olacağı bir işte kendisinin dahi uyması emrolunan kişiye söylenir.

سَرْعُوُ sorgu: Kan alacak şişe, kan alanların aygıtı.
كَلْفَا salga: " كَلْفَا أَتْ salga at = gem almaz, başı sert at".

قَبْغَا kabga: Büyük kapı, kale kapısı.

قَدَّغُوُ kadhgu: Kaygı, tasa.

قُدَّغُوُ kudgu: Sinek, karasinek.

قَرَاغَابِينْ karga: Karga. Şu savda dahi gelmiştir: "قَرَاغَابِينْ كَم بِلِيْزْ كَثِيْ الْاِسْرُومْ تَبَارْ
karga karısın

kim bilir, kişi aların kim tapar = karganın yaşlısını kim bilir ? İnsanın içindekini kim anlar, kim sezer?". Şu beyitte dahi gelmiştir :

قَرَاغَابِيْ بِلَا مَنِكْ اَلْاِسْرُومْ
[+] اَلْبِيْ نَسِبْ رُزُقْ تَبَا مَنِكْ اَلْبِقَارْ

Karga kalı bilse mungün ol buz sukar
Awçı yaşıp tuzak taba menğge bakar

"Karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla buzu deler; halbuki avcı saklandığında, karga, tuzaktaki yeme bakar".

(Karga, kendisine gelecek olan sıkıntıyı ve açlığı bilse buzu deler; hal-

[+] Yazma nüshada bu kelime "قَارْ yakar" şeklindedir. Bu şekli daha uygun buluyorum; çünkü, manaya yarağan budur; o vakit mana şöyle olur: "Halbuki avcı gizlenir, karga başına gelecek belayı bilmeden tuzaktaki dâneye yaklaşır". B. A.

Bu sav, başkasına uymanın hayırlı olacağı bir işte kendisinin dahi uyması emrolunan kişiye söylenir.

سَرْعُوُ sorgu: Kan alacak şişe, kan alanların aygıtı.
كَلْفَا salga: " كَلْفَا أَتْ salga at = gem almaz, başı sert at".

قَبْغَا kabga: Büyük kapı, kale kapısı.

قَدَّغُوُ kadhgu: Kaygı, tasa.

قُدَّغُوُ kudgu: Sinek, karasinek.

قَرَا وَبَرِينْ" karga: Karga. Şu savda dahi gelmiştir: "قَرَا كَرِيسْ كَم كَبْلِيْزْ كَثِيْ الْاِسْرَ كَم تَبَارْ
karga karısın

kim bilir, kişi aların kim tapar = karganın yaşlısını kim bilir ? İnsanın içindekini kim anlar, kim sezer?". Şu beyitte dahi gelmiştir :

قَرَا قَلْبِيْ بِلَا مَنِكُنْ اَلْاِسْرَ سَقَا
[+] اَلْبَعِيْ نَسِبْ رُزُقْ تَبَا مَنِكَا بَقَا رُ

Karga kalı bilse mungün ol buz sukar
Awçı yaşıp tuzak taba menğge bakar

"Karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyle buzu deler; halbuki avcı saklandığında, karga, tuzaktaki yeme bakar".

(Karga, kendisine gelecek olan sıkıntıyı ve açlığı bilse buzu deler; hal-

[+] Yazma nüshada bu kelime "قَارْ yakar" şeklindedir. Bu şekli daha uygun buluyorum; çünkü, manaya yarağan budur; o vakit mana şöyle olur: "Halbuki avcı gizlenir, karga başına gelecek belayı bilmeden tuzaktaki dâneye yaklaşır". B. A.

برقى burki: " برقى نالڭ burki neng = kırışik nesne
(ekşi yüzlü adamların suratı gibi).

تاركا tarka: Koruk. " تاركا talka" dahi denir.

تورقو turku: İpek. Şu savda dahi gelmiştir: " تاشغاج
Tawgaç خانك ترهوسو سيلم . تاشغاج مذب بخماس

Xanning turkusı telim, tenglemedhip
biçmas = Çin Hakanının ipeği çoktur,
fakat denklemeden biçmez". Bu sav, her
işte israfı terketmekle, tutumlu ol-
makla emrolunan kişi için söylenir.

تالقا talka: Koruk. (ل , ر dan çevrilmiştir)

تالگو talku: Eğrilmiş, bükülmüş nesne. Bu sözden
alınarak " تالغو ئيشغ talku yışag" denir
ki "bükülmüş ip" demektir.

چانقا çanka: Bir çeşit tuzak.

قاتقى katkı: " قاتقى كىشى katkı kişi = kimseye boyun
eğmeyen kişi, katı adam".

قوتقى kutkı: " قوتقى از kutkı er = alçak gönüllü, yum-
şak huylu kişi".

بىركا berke: Hırsız döğülen, eşek sürülen kamçı ve-
ya deynek.

بىرگا bürge: Pire. Bir yerde duranıyan zevzek, taş-
kın kimseye " بىرگا كىشى bürge kişi" de-
nir.

بىرگۇ bérgü: Borç. " اینك منكا بىرات بىرگوسى بار " anıñ manğa
bir at bérgüsü bar = onun bana bir at
borcu, vereceği var".

بىلگۇ belgü: Belgü, im, nişan, alâmet. " قوت بىلگوسى بىلك

kut belgüsi bilig" savında dahi gelmiştir, "devlet alâmeti bilgidir" demektir.

بیلگە bilge: Hakîm.

بیلگە bilge: Bilgin, âlim.

بیلگە bilge: Akıllı. Şu beyitte dahi gelmiştir :

بیلگە آرک اۆزگرتیب سوزن ایشیت
آرد دینی اگر بین ایشا سورا

Bilge eriğ edhü tutup sözün işit

Erdhemini öğreniben işka sura

"Bilgin kimseyi hoş tutup sözünü dinle, faziletini öğren, öğrendiğini işte kullan".

(Bilgin, akıllı, hikmet sahibi kimse-
nin sözünü dinle, onda olan edep ve
fazileti öğren, öğrendiğinle amel et!).

Bu kelime ile erkeklere ad verilerek
"بیلگە Beg" denir. Uygur Ha-
nına "كۆل بیلگە خان" Köl Bilge Han" adı ve-
rilir, "aklı göl gibi" demektir; bura-
da çokluğu göstermek için su irkilen
yere benzetilmiştir. Ve yine akıllı
kişiye "بیلگە بۈگۈ bilge" denir [+].

بۈگۈ tērgü: Sofra üzerindeki geçitli yemek; sıra,
dizi.

[+] Bu kelimeyi Brockelmann "bükü" şeklinde yazmışsa da "Uygur endekesi"nde "bügü" yazılmış olduğundan biz de "Uygur endekesi"ndeki yazılışı alarak B. A.

تَرْكِي t̄ergi: Sofra. Şu savda dahi gelmiştir :

" تِلْز تَرْكِي كَانَكِير " tılın t̄ergige te-
gir = dil ile sofraya erişilir". (i-
yi sözlē insan nimete erişir). Bu
sav, faziletini sözleriyle bildirmek-
le emrolunan kişi için söylenir; ni-
tekim Arapçada الْمَرْءُ مَخْبُوتٌ حَتَّى لِسَانِهِ denil-
miştir, "kişi dilinin altında gizli-
dir" demektir.

تَرْكِي tezgi: تَرْكِي بَدِي "tezgi boldı = düşman gelme-
si yüzünden halk arasında ürküntü ol-
du".

تِلْكَ tilkü: Tilki. Kinâye olarak kız çocuklarına
söylenir. Bir kadın doğurduğu zaman
ebeden " تِلْكَ مَوْتَعْدِي أَزْوَاجِي " tilkü m̄
togdı azu böri m̄ ?" diye sorarlar;
"tilki mi doğdu, yoksa kurt mu?" de-
mektir. Bununla "kız mı doğdu yoksa
oğlan mı ?" demek isterler. Kıza, al-
dattığı ve yaltaklandığı için "tilki"
denir; erkeğe yigittliği dolayısıyla
"kurt" derler.

تِلْكَ tilge: بِيْر تِلْكَ اَت "bir tilge et = bir dilim
et". Uzunlamasına kesilen her şey i-
çin de böyle denir. Uzunlamasına ay-
rılmış olan yere de " بِيْر تِلْكَ اَت " bir til-
ge yer" denir.

تِلْكَ çeçge: Çulha tarağı.

چۆركۈ: "چۆركۈ بارمۇ" چۆركۈ bar mu" denir ki çocuşa "çişin var mı?" demektir.

بۆتكۈ: Kaka, büyük aptes. Bu kelime ancak küçük çocuklara "بۆتكۈ بارمۇ" bۆتكۈ bar mu" denildiği zaman kullanılır, "kakan var mı?" demektir.

چىلگۈ: "چىلگۈ ات = al at".

سىرکە: Sirke.

سىرکە: Bařta türeyen bit yumurtası, sirke.

كەتكى: "كەتكى ات = sırtı dar, yanları geniş at".

كۆتكى: Toprak yığını, tepecik.

كەدھۈ: Ne olursa olsun giyilecek nesne.

كۈلگۈ: Gۈلدۈş, gülme. Kalbin durmasına da (şek-tei kalb'e), "kۈلگۈ" denir. "كۈلگۈ باردى" er kۈلگۈ bardı" denir ki "adamı sekte yakaladı" demektir. Bazı kere bunun için "كۈلگۈ" dahi denir.

كەركى: Keser, dۈlger keseri.

كۆركە: Ađađtan yapılmış tabak. Kençekçe.

بۇتلۇ: Yavaş, devenin burnuna geçirilen burunsalık.

بىرلە: Bile, birlikte, ile. "بىرلە بىرلە ەردى = o, benim ile birlikte idi". Bazı kere بىرلە harfi, yegnilik için atılır ve "بىلە" denir.

بىبلى: Karabiber, dârifülfül.

تۇبلۇ: Mezar. Bir insana ilenildiđi zaman

"تَبْلُوكَا تَلْ" tabluka tol" [+] denir ki
"mezara gir" demektir.

تَقْبَلِ toklı: Altı aylık kuzu, toklu.

جَفَلِي gafli: Şâhin.

جَعْلَا Çagla: Uçta, sınırda bir yayla adı.

شَعْلُو şuglu: Tilki üzümü.

بِحْمَا biçma: "بِحْمَا بِيحْمَا" biçma yorınğa = biçme yonca".

Sonunda م ve ا ile biten ve meful manasını anlatan kelimeler mastarlıktan çıkarak doğrudan doğruya isim olur. Onun için bunları yazıyorum.

تُتْمَا tutma: Sandık.

تُرْمَا turma: Turp. Havuca "سِرْتُو تُرْمَا" sarı turma" denir, "sarı turp" demektir. Argular havuca "گِزْرِی" gizri" derler. Bunu, Farsçanın "گِزَر" gezer" sözünden almışlardır, bu da "havaç" demektir. Yalnız, kelimedeki ك harfi, biraz gevşetilmişdir. Oğuzlar buna "كُتْر" keğür" derler. Bunlar da Farslardan almışlardır.

Oğuzlar, Farslarla birlikte düğüp kalkmaya başlayınca bir takım Türkçe kelimeleri unutmuşlar, onun ye-

[+] "تَبْلُوكَا تَلْ" tabluka tol" sözünün karşılığında, asıl metinde لِمَتَلِي الْقَبْرِیْ denilmiş ise de doğru değildir; yukarıdaki Türkçe sözün anlamı yeni Türkçemizle "mezara gir, dol" demektir. Halbuki لِمَتَلِي الْقَبْرِیْ sözünün Türkçesi "onunla mezar dolsun" demektir. Biz, ilk anlamı aldık, çünkü doğrusu budur. B. A.

rine Farsça kullanır olmuşlar. Nitekim, Oğuzlar kovaya "أَفْتَبِي" aftarı" derler. Farsçada "أَفْتَابَة" aftarı" denir; ve nitekim gerdanlık için "قَلِيدَة" kalide" derler. Bunun Arapçası قَلَادَة dir. Öbür Türkler, kovaya "كُمُغَان" kumgan", gerdanlığa "بَكْرَان" bakan" derler. Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir, Türklerin, birisi asıl ve kök, öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar "takıntı" olanını kullanırlar. Halbuki, öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi : Türkler bir şeyi bir şeye kattıkları zaman "كَاتِي كَرْدِي" kattı kardı" derler. Burada kök olan "كَاتِي" kattı"dır. "كَرْدِي" kardı" kelimesi takıntıdır. Oğuzlar, bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman "كَرْدِي كَرْدِي" deyip, asıl olanı bırakırlar.

Yine böyle, Türkler "أَدْكُو يَشْلَاق" edhgü yawlak" derler, "iyi kötü" demektir. "أَدْكُو" edhgü" iyi, "يَشْلَاق" yawlak" yavuz, kötü anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak kullanır-

lar.

تَزْمَا tizme: Şalvarın uçkurluğu, torbanın ağız ba-
ğ ı ve buna benzer nesnel er. Bunlar, uç-
kurluk gibi yapılar ak ip geçirilerek
bağlandı ğ ı için böyle denilmiştir.

تَغْمَا tegme: Her bir adam " يَا تَغْمِي تَزْمَا س ، يَا تَغْمِي تَزْمَا س "
te gme kişi öz bolmas, yat yağuk tüz bol-
mas = de ğ me kişi kendin gibi olmaz, yat
hısımla bir olmaz". (Her adam, kendin
gibi olmaz, ona gizli şeylerini söyleye-
sin, güvenesin; yabancı ile akraba da-
hi bir de ğ ildir.

تُغْمَا tügme: Dü ğ me. Gömlek, hırka, kaftan gibi şey-
lerin dü ğ mes i.

تِكْمَا tikme: " تِكْمَا نَانْت " tikme neng = dikilmiş nesne".

جَلْمَا çalma: Kerme, kemre. Koyun ağıllarında ya da,
deve ahırlarında toplanıp kesilerek kı-
ş ın yakmak için kurutulmuş kesek.

سَتْمَا satma: Kulbe, kulübe. Bu, bağ bekçisinin gece-
leri barınmak için ağaç üzerinde yaptı-
ğı çardaktır.

سُزْمَا süzme: "Keş" dedikleri yağsız kuru peynir, ay-
ran süzmesi.

قَتْمَا katma: " قَتْمَا يُوغَا " katma yuga = ufalanmış ek-
mek"tir, yağda pişirilir.

قَرْمَا karma: Yağma. " نَانْت قَرْمَا لَادِي " neng karmaladı =
bir şeyi yağma etti".

قَرْمَانِقْ kırma: Herhangi söbü (mahrut) bir şey. " قَرْمَانِقْ "

kırma topık = söbü topaq".

كسما kesme: Enli ok temreni.

كسما kesme: Perçem. Şu parçada dahi gelmiştir :

تُلايلا بَسْتِمِزْ كَمَا يَتَكْوَبُ بَسْتِمِزْ
كَسْمَا لِرْزْ كَسْتِمِزْ وَمَنْكَلَقْ أَرِكْ نَجْمِزْ

Tünle bile bastımız

Tegme yangak pustımız

Kesmelerin kestimiz

Minglak erin bıçtımız

"Geceleyin bastık, her yandan pusu kurduk, perçemlerini kestik, Minglak adamlarını bıçtık".

(Biz onlara gece baskını yaptık. Atlarının perçemlerini bile kestik. Minglak adamlarını öldürdük). "Minglak" bir yer adıdır.

كجني begni: Buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içki.

بغنا bagna: Merdiven basamağı.

تغنا tagna: "تغنا يفا tagna yawa [+] = kasnı ağacının püsesi olup yoğurtla karıştırılır, tutmaca katılır; bir devadır; tutmaca renk verir".

تكنا tekne: Tekne.

[+] Gerek başma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin karşılığında: ...يقال النوع من الحرث "غنا يفا" وهو الذي يزرع الخ denilmektedir. Bizi الحرث kelimesi çok uğraştırdı. Bay Kılıslı, hiç bir anlam vermeden geçmiş. Bay Atıf, gelışı güzel bir mana vermiş. Bir çok araştırmalardan sonra kelimenin الحرث olduğunu öğrendik, ve o yolda mana verdik. Üç kelime aşağıdaki "خسنى خاسنى" kelimesi de bununla ilgilidir. B. A.

گرنی gurnı: Türk hekimlerinin yaptıkları sürgünlük ilâcı.

چگنا çigne: Mala; çiftçilerin "sürgü" dedikleri aygıt. Yağma dilince.

خسنى xasnı: Çocukları semirtmek için, bir kese içerisine konularak ağızlarına verilen bir devadır, Hindistandan gelir.

قشنى koşnı: Komşu. Oğuzlar ن harfini ش harfinden önce söyliyerek "قشنى" konşnı" derler. İkisi de kurala uygundur, güzeldir.

+
+

HER HAREKESİYLE فَعْلَانُ

فَعْلَانُ AYRIMI

تربن turbun: Araştırma, ölçme "أَبْنُ تَرْبِنَا" anıñ ewin turbınla = onun evi nerede ise araştır".

تربن Tarbin: Türklerden bir bölük halktır ki, kendilerinden bir büyüğün buyruğu altında bulunurlar.

تارتین tartın: Yiyecek, başka bir yerden getirilen zahire.

تاشتین taştın: "أَرْتَشْتِينَ بَرْدِي" er taştın bardı = adam dışarı gitti".

چيگنان çikten: Eger örtüsü.

کافتان kaftan: Kaftan.

بارچان Barçan: Bir yer adı.

تاپچان tapçan: Üç ayaklı sofra biçiminde bir nesne

olup el erişemiyen üzüm salkımlarını kesmek için üzerine çakılır.

جُرْجَانْ Çurçan: Çin yolu üzerinde, müslüman sınırlarından biri.

بَرْخَانْ Barxan: Aşağı Çinin adıdır. O, Kaşgar yakınında bulunan bir dağın tepesindeki kaledir, aşağısında altın mädenleri bulunur.

بُرْخَانْ burxan: Put. Heykele dahi "بَدْرُ بُرْخَانْ" bedhez burxan" denir.

تَرْخَانْ Tarxan: İslâmlıktan evvel verilmiş olan bir adıdır; "Bey" demektir. Arguca.

چَندَانْ çından: Kokulu bir ağaç, sandal ağacı. "چَندَانَاتْ" çından at = gül renkli at, kula renkli at".

تَورَانْ tawran: Şalvar uçkuru, sapan kolu yapmak için bir araya getirilerek örülmüş olan iplikler.

سَپْرَانْ Sepren: Oğuz şehirlerinden birinin adıdır. Halk "سَپْرَانْ" sapran" der. Halbuki, Türk dilinde ص harfinin yeri yoktur.

سَیْرَانْ suyran [+]: Minare ve minareye benzer şeyler gibi uzun olan her nesne. Oğuzca.

تُغْسَیْنْ tüksin: Dört köşeli olarak düğümlenen bir çe-

[+] Bu kelime yazma nüshada gördüğümüz şekildedir. Brockelmann basma nüshaya bakarak yanılmıştır.

Kelime, basma nüshada سَیْرَانْ şeklinde çıkmış ise de, yazma nüshada سَپْرَانْ imlâsındadır. Brockelmann "سَپْرَانْ subran" diye yazmış ise de biz bu şekli kabul etmedik. Çünkü, kaynak gösterilmemiş. Biz, yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

gıt düğüm. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكَا جَاكْ اَكْلَدِي بَقْتَلَبْ بَكْلَدِي
تَكْسِينْ كُونْ كَلْدِي يَرْغَالِمَاتْ يَرْكَنْوَرْ

Tegme çeçek öküldi

Bukuklanıp büküldi

Tügsin tügün tügüldi

Yargalımat yörkeşür

"Her bir çiçek yığıldı, tomurcuklanıp büküldü, dört köşeli düğüm düğüldü, yarılarak birbirine girer".

(Çiçekler toplandı, sanki tomurcuklar köşeli düğümler gibi birbirine sarılmış, açılmak üzere bulunuyor).

تَكْسِينْ tüksin: Halktan olup Handan üç kat aşağı bulunan kişi.

تَقْسُونْ toksun: Doksan. Aslı "تَقْوَرْ أَوْنْ" tokuz on"dur, "dokuz kere on" demektir, iki kelime birleştirilmiştir.

تَخْسِينْ Saksın: Bulgarlara yakın bir şehirdir. Bu, (Suvar)dır.

تَكْسُونْ seksün: Seksen. Aslı "تَكْسَرْ أَوْنْ" sekiz on"dur, "sekiz kere on" demektir; iki kelime birleştirilmiştir.

كَبْسُونْ köpsün: Şilte, minder.

كَبْسَانْ kimsen: Başlıkları ve kavukları süslemek için kullanılan altın kırıntıları.

كِرْشَانْ kirşen: Üstübeğ.

كَكْشِينْ kökşin: "كَكْشِينْ نَانْتْ" kökşin neng = gök renkte

olan her şey".

بَرَّحَانُ bargan: Mersin ağacının yemişi.

بَشَّغَانُ başgan: Elli ritıldan yüz ritla kadar olan büyük balık; ulusun büyüğü buna benzetilerek "بُدُّنْ بَشَّغَانِي" budun başganı" denir ki "ulusun başı" demektir.

تُتْغُونُ tutgun: Tutulan, yakalanan; tutsak.

تَدَّغُونُ tadgun: Fırat ve Fırata benzer dere. Bu kelime akan ırmaklar için ad olan "أَكْرُ" öküz" kelimesi yerindedir.

تَلْغَانُ talgan: "تَلْغَانُ أَيْلِكُ" talgan ig = sar'a, tutarık" [+].

سِغْغَانُ sıgğan: Fare, sığan. Şu savda dahi gelmiştir: "أَلْبَاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ" öldeği sıgğan muş taşakı kaşır = ölecek sığan kedi taşakı kaşır". Bu söz, Arapçadaki الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ الْبَابِاحِثُ sözü gibidir. Bu sav, ölümle bir şey yüzünden olacak kimsenin, o şey etrafında dolıştığı zaman söylenir.

سِغْغَانُ يَلِي سıgğan yılı: Türklerin tanınmış olan oniki yıllık devresinden bir yılın adı.

سَرَّغَانُ sargan: Çorak yerlerde biten bir ot. Bu otun bittiği yere "سَرَّغَانُ يَلِي" sargan yer" denir. Kamışı kurutan tepeye de "سَرَّغَانُ"

[*] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "sar'a, tutarık" anlamına geldiği gösterilen bu kelime, her iki nüshada da "تَلْغَانُ" şeklinde yazılmıştır. İkinci parçasında nokta ve hareke yoktur. Biz bunu "أَيْلِكُ" şeklinde aldık; çünkü "sar'a" bir çeşit hastalıktır. B. A.

قېش sargan kamış" denir.

قازغان kazgan: "قازغان يېز" kazgan yer = içerisinde yarlar, bataklıklar, çatlaklıklar bulunan yer". Şu savda dahi gelmiştir: «قۇش يۇزى سەزغۇن ، يىغاج يۇزى آزغان . يېزى قازغان» قۇش يۇزى سەزغۇن، بۇن يۇزى بىر سەزغۇن، يىغاچ يۇزى ازغان، yer يۇزى kazgan, budun يۇزى Baragan = kuşların kötüsü saksagan, ağaçların kötüsü kuşburnu (yaban gülü), yerin kötüsü bataklıkli olan yer, halkın kötüsü de Baraganlılardır". Ağaçların en kötüsüne "آزغان azgan" denir; gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaçtır; küpe gibi kırmızı meyvaları olur. Bizim taraflarda bağ kenarlarına dikerler; çünkü bu ağaç odun olmağa yaramaz; yandığı zaman çatlar, elbiseyi ve evdeki eşyayı yakar. Yerin en kötüsü de kendisinde yarlar ve bataklıklar bulunan yerdir, çünkü böyle yerler çadır kurmağa, ekin ekmeğe yaramaz. İnsanların en kötüsü de Barsaganlılardır; çünkü onların huyu kötüdür, pinti kişilerdir.

قوزغون kuzgun: Kuzgun. Şu savda dahi gelmiştir: «بۆرىنىڭ آرتوق قوزغونك يىغاج باشىدا» بۆرىنىڭ آرتوق قوزغونك يىغاج باشىدا = ortak, kuzgununğ yىغاچ باشىدا = kur-

dunki ortak,kuzgununki ağaç başında",
(kuzgun,kurdun avladığı şeyle ortak
olur, fakat kendi avladığı şey ağacın
başında durur). Bu, Arabın **بَرِيضُ الْجَمْرَةِ**
وَرَبِّهِ وَسَطًا sözü gibidir.

- قُشْغُونٌ** kuşgun: Hayvanların yediği taze kamış.
قُشْغُونٌ kuşgun: Başka bir söylenişi de "أَشْغُونٌ" usgun"
dur, "ekşi bir çeşit ot" anlamına ge-
lir.
قُمْغَانٌ kumgan: İbrik, güğüm, gülsuyu şişesi.
مُنْغَانٌ mungan: "مُنْغَانٌ كَيْشِي" mungan kişi = geveze, boş-
boğaz adam".
بَرْقِنٌ barkın: "بَرْقِنٌ كَيْشِي" barkın kişi = kendisini,
yolundan hiç bir şeyin alıkoyamadığı
yolcu".
تُرْكَونٌ turkun: "تُرْكَونٌ سَوْفٌ" turkun suw = durgun su".
تَلْقَانٌ talkan: Kavut. Şu beyitte dahi gelmiştir :

أَغْلُمُ أَكْتَ الْعِلْ بِلْكَ سِزْ لِكْ كَاتَرُ
تَلْقَانُ كَيْنْكَ بِلْسَا أَنْكَرْ كَيْمَسْرَقَاتَرُ

Oglum öğüt algıl biligsizliğ kiter
Talkan kiminğ bolsa anğar pekmes katar
"Oğlum, öğüt al! Bilgisizliği gider;
kimin kavutu varsa ona pekmez katar".
(Ey oğul! öğüt al, kendinden sefahati
def'et! kavutu olan bir kimse onu pek-
meze katar; akli olan kimse öğüt ka-
bul eder).

جَلْقَنَ çalkan: Yaranın bir yerden başka bir yere yürümesidir. Ayacağı şişen bir adamın kaskıklarında şişlik belirmesi gibi.

كَلْمَان kalkan: Kalkan. Türk ve Oğuz dillerinin birinde. Şu parçada dahi gelmiştir :

قَلْقَنُ سَنَكُورُ جُمُشَلِمُ قَتْرِبَا يَغُ كَشَلِمُ
قَتْعِي يَغِي يُغْلَسُونُ قَتْبُ يَنَا يُمُشَلِمُ

Kıkırp atığ kengelim

Kalkan süngün çumşalım

Kaynap yana yumşalım

Katğı yagı yuwılsun

"Bağırarak atı sürelim, kalkanla, süngü ile vuruşalım, kaynayarak yumuşalım, katı duşman yumşasın".

(Biz onların üzerine bağırarak, haykırarak saldırırız; süngüyle, kalkanla vuruşuruz; duşmanla buluşunca şiddetleniriz, sonra barışmak isterlerse dururuz, katı duşman yumşasıya kadar).

تَرْكَن terken: Vilâyet üzerine vali olan kimseye karşı Hakanlıların aytasıdır; "kendisine itaat edilen" demektir. Hanlık makamında oturmayanlara bu söz söylenmez.

تَرْكِن terkin: " **تَرْكِنُ كَل** terkin kel = çabuk gel". Aslı " **تَرْكُ** terk"dir, bu da "çabukluk" demektir.

تَرْكُون türkün: Oymakların, hısımların toplandığı yer, ana baba evi. " **قَرْنَا تَرْكُونَا كَلْدِي**

kız türkünige keldi = kız babası evine geldi". Şu parçada dahi gelmiştir:

كلسا ايتلكت تر كيم
يذلقى سركيم
امدى جرك جركشور

Kelse abang terkenim
Etilgemet türkünim
Yadhılmağay terkinim
Emdi çeriğ gergeşür

"Eğer Hakanım gelirse oymağın hali iyi olur, topluluğu dağılmaz, imdi harp safları düzelmiştir"[+].

(Hakan yardıma gelirse işimiz iyi olur, oymağın evleri yıkılmaz, harp

[+] Bu parça, Cilt II, 165 te dahi geçmekte ise de bir kaç yerinde değişiklik vardır; olduğu gibi yazıyoruz:

كلسا ايتلكت تر كيم
يذلقى سركيم
امدى جرك جركشور

Buradaki "ايتلكت itilgemet" ve üçüncü mısradaki "türkünüm" kelimeleri ile "tarılmağay" kelimesi C.I, 368 deki parçanın kelimelerinin aynı değildir. Bize kalırsa ilk parça daha doğru olmalıdır; çünkü ilk parçada "ايتلكت etilgemet" şeklinde gelmiş olan kelime, ikinci yazılıştaki "ايتلكت itilgemet" şeklinde gelmiştir. Bunun doğrusu "ايتلكت etilgemet" olacaktır; nitekim Dv.I, 139, 16 da gelen "ايتلكت ايتلكت" mening isim edhgülügün etilgen ol" sözündeki "ايتلكت etilgen" kelimesi buna tanıktır.

"tarılmağay" kelimesi ilk parçada "يذلقى" şeklindedir. Bu iki kelimenin anlamları aşağı yukarı birbirine yakındır.

Asıl büyük yanlışlık C.II, 165 te geçen parçanın üçüncü mısraında gelen "türkünüm" kelimesindedir; çünkü ikinci mısra dahi "تر كيم" kelimesiyle bitmektedir. C.I, 368, 16 daki üçüncü mısra da bu kelime "تر كيم" terkinim" şeklinde geçmektedir, doğrusu da budur; çünkü Dv. I, 369, 5 te "تر كيم" terkin = toplanmış olan her şey" anlamına geçmektedir. B. A.

safları düzölmüştür. Ey Hakanım bana yetiştir !).

تركين terkin: "تركين سؤف" terkin suw = birikmiş su".

تركين terkin: "تركين سؤ" terkin sü = toplanmış, birikmiş asker".

تركين terkin: Toplu olan, toplanmış olan her şey.

تركين Terken: Şaş şehrinin adıdır. أبو بكر المقنن الشاشي bu şehirdendir. Asıl adı "ناش كند" Taş-kend'dir, "Taş Şehri" demektir.

تشنكүн түşkün: Dikenli kitre ağaççığı.

جنگان çetgen: Gem dişini.

جنگان çümgen: Çimenlik, ayrıkotu.

چيغكين çiwgin: "چيغكين آش" çiwgin aş = doyurucu, yağlı aş". Hayvanları semirten bir ota da "چيغكين ات" çiwgin ot" denir.

سنگون Sitgün: Oğuz şehirlerinden birisi.

سزگن süzgün: Rengi kara, dikenli bir dağ ağacıdır.

کيرکين kirkin [+]: Boğranın, devenin kızgın zamanıdır. "بغرا کيرکيني کريدی" boğra kirkini kirdi" denir ki "devenin kızışma zamanı girdi" demektir.

کيغكين kewgin: "کيغكين آش" kewgin aş = doyurmayan aş". Bu "چيغكين çiwgin" in zıddıdır. Do-yurmayan ota da böyle denir.

کلکين kelgin: Arapçada مدّ denilen, büyük ırmakların veya denizlerin taşar gibi kabarması. Bu, sele benzer.

[+] Bugün bu kelime Anadolu'nun cenubi şarki taraflarında "gil gil" şeklinde kullanılmaktadır. E. A.

- لنگن: limgen: Sarı erik.
- بکلان: baklan: "بکلان قیزی" baklan kuzu = taze ve se-
miz kuzu".
- بگلان: Baglen: Erkek adlarından.
- بغلان: Çuglan: Karluk büyüklerinin adlarından.
- سگلین: süglin: Sülün kuşu.
- سؤلین: söwlin: Sülün kuşu.
- بتمان: batman: Batman "بیر بتمان ات" bir batman et".
- چشمین: çukmın: Kurabiye biçiminde yapılan bir ekmek-
tir; çömlekte su buğusunda pişirilir.
Bu, sinirmesi en kolay ekmektir.
- سکمان: Sökmen: Yiğitlere verilen bir san'dır; "savaş-
ta sırayı söken, kıran kişi" demek-
tir. Bu, "سکمی ننگنی" sökti nengni" sö-
zünden alınmıştır, "bir şeyi söküp
attı" demektir.
- سکمان: sıkman: Üzüm sıkma zamanı.
- قُرمان: kurman: Gedeleş, yay konan kap, yaylık. Oğuz
ve Kıpçakça. "کیش قُرمان" kiş kur-
man = ok ve yay konan kap". Aslı "be-
line kuşağı bağla" demek olan "قورمان"
kurman" sözünden gelmiştir.
- کتمان: ketmen: Yeri kazmak için kullanılan aygıt.
- کوزمان: közmen: Közde pişirilen ekmek, közleme.

+
+ +

ORTASI İLE SONUNA ÇEKME HARFİ VE YUMŞAK
HARF GETİRİLEN AYRIM

HER TÜRLÜ HAREKESİ İLE **فَعَالَا** AYRIMI

عَمَاتَا y ? amata: Kadayıf hamuru gibi ince bir hamurun adıdır. Yağlı tavuk yahut yağlı et kızartılacağı zaman yağın sızması için buna sarılır.

قَرَّاجِي karağı: Kapıları dolayan dilenci.

كَلَّاجُو keleşü: Söz. Oğuzca.

كُمِيغَا kümige: Sivrisinek.

تَبَارُو tabaru: "أَلْ مَبَانِكْ تَبَارُو كَلْدِي" ol mening tabaru keldi = o, benden yana geldi". "أَلْ أَيْلَتْ" ol aning tabaru bardı = o, ondan yana gitti". "Taba" kelimesi, "cihet, taraf, yan" anlamlarınadır. ر ile J sonradan gelmiştir.

خَمَارُو xumaru: Miras. "بُونِ قَاتَمِ دَنْ خَمَارُو بُلْدُم" bunu atamdan xumaru buldım = bunu atamdan miras buldum".

خَمَارُو xumaru: Andaç olmak üzere verilen mal'a denir. Büyüklerden birisi öldüğünde, malından en iyi bir parça Hakan için ayrılır. Bu mala dahi "خَمَارُو" denir, "xumaru" andaç, hatıra anlamındadır. Bu kelime, kadına, erkeğe ad olarak dahi verilir. Uzağa giden bir adamın hisimlerine bıraktığı mala da "xu-

maru" denir.

نَمِيْجَا namija: Kadının kız kardeşinin kocası, bacak. Çiğilce.

شَلَاشُو şalaşu: Çin kumaşlarından bir çeşit.

شَمُوْشَا şamuşa: Yenilen bir çeşit ot, poy otu.

قَرَاغُو karagu: Zağ denilen kara boya.

قَرَاغُو karagu: Kör.

قُرِيْغُو kurıgu: "قُرِيْغُو نَانِكْ" kurıgu neng = kurumak üzere olan nesne". Bir şeyin kuruduğu vakte de böyle denir.

قِرَاغُو kıragu: Kırığı. Soğuk gecelerde gökten düşer.

بُرَاغُو buzagu: Buzığı. Şu savda dahi gelmiştir: "اَفْدَاكِي بُرَاغُو اَكُوْزْ بِلْمَاْسْ" ewdeki buzagu öküz bolmas = ev danası öküz olmaz" [+]. Bu sav, şerefte, fazilette yükseldiğihalde hısımlarının hâlâ çocuk saydığı kimse için söylenir.

بُرَاغُو buzagu: "بُرَاغُو تِلِي" buzagu tılı = sıçan gibi küçük bir hayvan".

بُشُوْغُو boşugu: "اَتْ بُشُوْغُو بُلْدِي" at boşugu boldı = atın salıverilme zamanı geldi". Başkası da böyledir.

تُشَاغُو tuşagu: "اَتْ تُشَاغُو بُلْدِي" at tuşagu boldı = atın ayağına köstek vurma zamanı geldi". Başkası da böyledir.

بُقَاغُو bukağı: Bukağı; hırsızların ellerine vurulur.

[+] Bugün bu sav, Orta Anadolu'da "ev danası tosun olmaz" diye kullanılmaktadır. B. A.

تَقَاغُو takagu: Tavuk ve horoza verilen ad; sonra horoza "أَرَكَنُ تَقَاغُو" erkek takagu", tavuğa "تَشِي تَقَاغُو" tişi takagu" denilerek birbirinden ayırt edilir; nitekim şu savda gelmiştir : "رَبِّدِ اِقْسَمَيْنِ اَذْرَبْ كِي اَهْدَا كِي" تَقَاغُو يَجْعَلُنَا yazıdaki süvlin edhergeli ewdeki takagu içginma = kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçıрма". Bu sav, meydanda olmayan bir şeyi ele geçirmek için elindekini harcıyan kimseye söylenir.

تَقَاغُو takagu: "تَقَاغُو يَبْلِي" takagu yılı = Türklerin on ikili yıllarından birisi.

تَلَاغُو talagu: Çabuk öldüren ağı. İç ağrısına da "تَلَاغُو" talagu" denir».

تَمَاغُو tumagu: İngi, nezle.

قَاغُو kanagu: Nişter, kan alacak aygıt.

بُتُوغَا bütüğe: Patlıcan.

بِلَاغُو bilegü: Bileği.

تِرَاغُو tiregü: Direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcen ve buna benzer şeyler.

كِرَاغُو keregü: Türkmenlerce "çadır" demektir, göçebelerce "kışlık ev" anlamına gelir.Şu savda dahi gelmiştir: "[+] كِرَاغُو كِرَاغُو كِرَاغُو"

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كِرَاغُو şeklinde yazılan bu kelime yanlış olacaktır; doğrusu "كِرَاغُو kek" olmalıdır; nitekim Dv.I, 46, 7 de ve yine I, 196, 3 te "كِرَاغُو kek" şeklinde gelmiştir. Radloff C. II, 1058 de dahi "kek" şeklinde geçmektedir. B. A.

kek kördi keregü yüdhti = sıkıntı gördü, çadırını yıktı, sırtladı".

کُزَاکُو küzegü: Küşkü. Şu savda dahi gelmiştir: "کُزَاکُو"

کُزَاکُو küzegü uzun bolsa eliğ

köymes = küskü uzun olsa el yanmaz".

Bu sav, oğlu, uşağı çalışarak gönçlük (refah) gören kimse için söylenir.

کُشِیْکَا köşige: Az gölge.

کُلاکُو kelegü: Geleni, tarla sıçanı soyundan bir hayvancık.

کُلیْکَا kölige: Koyu gölge.

جُمَالِیْ çumalı: Karınca. Çiğilce.

جُمِیْلِ çumılı: "جُمِیْلِ بُلْدِ çumılı boldı = sıcağtan gözü karardı".

کِبَالِİ kepelİ: Gecekuşu, yarasa.

+ +

HER HAREKESİYLE فَعَالَانُ VE

فَعِيلَانُ AYRIMI

قَرِيزَانُ karızan: Çok kocamış kişi.

جِيقَانُ çıpkan : İnnap.

جِيقَانُ çıpkan [+]: Vücutta çıkan kırmızılık. İnnaba benzediği için bu ad verilmiştir.

قَرَاقَانُ karakan: Dağ ağaçlarından bir çeşit ağaç.

جُلِيمَانُ çulıman: "جُلِيمَانُ ایش çulıman iş = içinden çıkılamıyan iş, çalpak iş". Bu kelime aslında su birikintisine denir. Kençekçe.

+ +

[+] Bu iki "çıpkan" kelimesi ayrıma uymamaktadır; bunlar "çıpıkan" olsa gerektir; düşünüle. B. A.

- تَتَذِي tatındı: " تَتَذِي سُوْتْ tatındı süt = bol süt".
 سَيَّحِي سَاغِي سَاغِي نَنْكْ sağındı: " سَيَّحِي نَنْكْ sağındı neng = sağılan, yayılan nesne".
 تَذِي تَذِي نَنْكْ tıdhındı [+]: " تَذِي نَنْكْ tıdhındı neng = esirgenen, yasak edilen nesne".
 كَذِي كَذِي تُونْ kedhındı: " كَذِي تُونْ kedhındı ton = çok giyilen elbise".
 سُرُنْدِي سُرُنْدِي اَرْ süründi: " سُرُنْدِي اَرْ süründi er = her yerden sürülen kişi, sürüntü adam".
 قِرِنْدِي قِرِنْدِي كِرِنْدِي kirındı: Herhangi bir şeyin kırıntısı.
 زَرَزَا زَرَزَا زَرَزَا zerenze: Yaban mersini, yahut "durdabak" denilen bir ottur. Tohumuna " زَرَزَا اَرْبَعِي zerenze uruğu" denir.
 سُرُونْدِي سُرُونْدِي سُوْفْ süzündi: " سُرُونْدِي سُوْفْ süzündi suw = süzölmüş su".
 قِرِنْدِي قِرِنْدِي تَبْرَاقْ kazındı: " قِرِنْدِي تَبْرَاقْ kazındı toprak = kazılmış toprak".
 بُوغُونْدِي بُوغُونْدِي بُوغُونْدِي bogundı: Hayvanların sidikliğı; insanın değil.
 سَالِي سَالِي نَنْكْ salındı: " سَالِي نَنْكْ salındı otung = sellerin getirerek kıyıya attığı odum".
 سَالِي سَالِي نَنْكْ salındı: " سَالِي نَنْكْ salındı neng = atılan, gıkarılan nesne".
 سَالِي سَالِي نَنْكْ salındı: Erkeğin arkaya doğru salıverdiği sağı. Aslı " سَالِي نَنْكْ salındı neng"dir, "salıverilen, sarkıtılan nesne" demektir. Bu, fasih olmıyan bir kelimedir.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَذِي تَذِي تَذِي tadhındı" şeklinde geçen bu kelime " تَذِي تَذِي تَذِي tıdhındı" olacaktır. Çünkü Divanın birçok yerlerinde ت harfinin esresiyle geçmektedir. Bk. Dv. II, 100, 11; II, 114, 14; I, 374, 13. B. A.

تَمَدَّى tamındı: "تَمَدَّى سَوْفَ tamındı suw = sü damla-
sı".

كَمَدَّى kömüندی: "كَمَدَّى نَانِكْ kömüندی neng = gömülmüş
nesne".

Fiil köklerine ن , د , ی harf-
leri eklenerek isim yapılır. Bu suret-
le kelimenin anlamı, bir şeyin artığı
demek olur; yahut bu, ismi mef'ul an-
lamına gelir; Arapçanın فُعَالَه vezni gi-
bidir.

Başka bir şekil daha vardır ki o
da, emir olan kökün son harfi, mazi bel-
gesi olan د , ی arasına ن getirilir;
bu suretle kelime, mef'ul manasına i-
sim olur. Nitekim "suyu süzdü" demek o-
lan "سُقِيَ سَوْزَرِي suwnı süzti" cümlesindeki
سَوْزَرِي fiilinin kök harflerinden sonun-
cusu olan ز ile mazi belgesi olan ت =
د arasına bir ن getirilerek "سُرْتُكَ سَوْفَ"
süzüdü suw" denir ki "süzülmüş su" de-
mektir.

İşte böylecene fiil, o iş kendi
üzerinde yapılan bir isimden başka bir
şey olmamış olur; bunun anlamı "süzül-
müş su" demektir.

Söylemediğim diğer şeylerin hep-
si bu kural üzerinedir.

+
+

بُسْتُوْلِي: püstüli: "Kara pazı" denilen, yenilen bir ot.

Üğlüler ayrımı bitti. Gelecek olan, ziyadeler ayrımıdır.

+ +

HER HAREKESİYLE

فُعْلَالِي، فُعْلَالِي، فُعْلَالِي AYRIMI

بُشْعُوتُ: buşgut: Çırak, zenaat çırağı.

تَرْمُوتُ: tarmut: Dağların tepeleri, dereleri. "تَارَعْتُ تَرْمُوتَ كَيْتَمٍ" tag tarmut keçtim = dere, tepe geçtim".

تَكْشُوتُ: tekşüt: Değişit, karşılık, bedel; kalp akça vererek iyisini alma gibi.

رَبِجَاتُ: rapçat: Angarya. Beyin, halkın gölüklerini alıp üzerine parasız olarak yük yükletmesi gibi. Kençekçe.

چَاغُوتُ: çagut: Çaput, şilte.

كَرْشُوتُ: karşut: Zıd; geceyle gündüz gibi.

كَزْغُوتُ: kızgut: Ceza, işkence. Başkalarının öğüt alması için, suçu yüzünden birinin halk arasında cezaya, işkenceye uğraması.

كَوْشُوتُ: kawşut: İki Hanın, ülkelerinin emniyeti için, buluşarak barışmaları.

كَوْشُوتُ: Kawşut: Erkek adlarından.

لُحْنُوتُ: lüçnüt: İmece; buğday ve buğdaya benzer şeyleri temizlemekte, köylülerin yardımlaşması. Bu, arasına, köylülerin birbirine bir köle veya bir hayvan gönder-

rerek harman dögdürmek için yaptıkları yardımdır. Kençekçe.

بِغِغُجُ bigguç: Makas; kendisiyle herhangi bir şey biçilen nesne.

بُدْرَاجُ budraç: Yabaku büyüklerinden birinin adı.
"بِجْ اَرَسْلَانِ تِيْغِيْنِ" Bekeç Arslan Tigin" gündünde müslümanların eline tutsak düşen adamdır.

يَرْكُوجُ yerkuç: Kılıç gibi tahtadan yapılmış uzunca, enli bir ağaç parçasıdır; fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır.

بُسْكَجُ büskeç: Çörek [+].

تُتْمَاجُ tutmaç: Türklerin tanınmış bir yemeği. Bu yemek Zülkarneyn'in yaptığı azıklardan dandır;şöyle yapılmıştır: Zülkarneyn, karanlıktan çıktıktan sonra azıkları azalmış;Zülkarneyne açlıktan yanıkmişlar, ona "bizi aç tutma" demek olan "بُرْزِيْ تُمْتَاجِ" bizni tutma aç" diyerek "yolumuzu aç, biz yurtlarımıza gidelim" gibi sözler söylemişler. Zülkarneyn, bilginlerle konuşmuş,bu yemeği çıkarmışlar;işbu yemek,bedeni kuvvetlendirir,yüze kırmızılık verir,kolaylıkla sinirilmez. Tutmaç, yendikten

[+] "Büskeç" kelimesiyle, üzerindeki "yerkuç" kelimesi yer değiştirmiş olmalıdırlar; çünkü bugün bile Orta Anadolu'nun birçok yerlerinde yufka, bazlama gibi ekmecekleri çevirmek için kullanılan tahta ayyığa "bişirgeç, bisleğeç, bisleç, bislaç, bisli ağaç" gibi adlar verilmektedir.Bk. Derleme Dergisi. B. A.

sonra suyundan da içilir. Türkler bu yemeği gördükten sonra " **تُتْمَاج** tutmağ" demişler. Aslı " **تُتْمَاج** tutma aç"tır. İki **الت** birden atılmıştır; "kendini acıktırma, böylece yemek yaparak ye?" demektir.

تُتْمَاج tutmağ: Kahvaltı, bir parça yemek.

تُدْرِيح tudrıç: Zibil, gübre, fışkı. Arguca.

تَلْعُوج talguç: Hayvan sırtına yükletilen yükü ip arasına sokulan bir ağaçtır; birkaç defa bükülünce yükü sıkar, denk sarkmaz.

تَشْغَاج Tawgaç: "Maçin"in adıdır. Burası, Çinden dört ay uzaktadır. Çin, aslında üç bölüktür: Birincisi "Yukarı Çin"dir ki, doğudadır; buna "**تَشْغَاج** Tawgaç" derler. İkincisi "Orta Çin"dir; burası, "Xi-tay" adını alır. Üçüncüsü "Aşağı Çin"dir, "**بَرْخَان** Barxan" adı verilir; bu, Kaşgardadır. Lâkin, şimdi "Maçin", "**تَشْغَاج** Tawgaç" diye tanınmıştır. "**خِطَاي** Xi-tay" ülkesine de "Çin" denilmiştir.

تَشْغَاج Tawgaç [+]: Türklerden bir bölüktür. Bu di-

[+]Yazma nüshanın kenarında, nüshanın yazıldığı yazı ile çıkmış olan bir düzeltme vardır. Bunu Bay Kılıslı, nasılsa almamış ve ibareyi şu şekilde yazmış **لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَا صَبِيْنَهُ وَهُوَ تَشْغَاجٌ** لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَا صَبِيْنَهُ وَهُوَ تَشْغَاجٌ

Biz, bu düzeltmeyi göz önüne alarak çevirme yaptık. İbare şöyle olacaktır: **لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَا صَبِيْنَهُ وَهُوَ تَشْغَاجٌ** لَكِنْ تَشْغَاجٌ يَمْرُقُ الْآنَ بِمَا صَبِيْنَهُ وَهُوَ تَشْغَاجٌ

B. A. **تَشْ وَصِيْبِي وَهُوَ تَشْغَاجٌ**

yarda otururlar; bu sözden alınarak, bunlara "تَت تَّغَاچ" Tat Tawgaç" denir, "Uygur" demektir; "Tat"tır, "Çinli" dir. Bu "Tawgaç"tır.

تَت تَّغَاچ tawgaç: Büyük ve eski yapıların hepsine birden "تَت تَّغَاچ اَدِي" tawgaç edhi" adı verilir. Nitekim Araplar bu gibi izerele "عَاد" ulusunun izeri" derler. Bu kelime ile Hanlar da lâkaplanarak "تَت تَّغَاچ خان" Tawgaç Khan" denilir; "ülkesi eski ve büyük" demektir.

تَت تَّغَاچ Tat Tawgaç: Bu sözdeki "Tat" kelimesinden "Farslılar", "Tawgaç" kelimesinden de "Türkler" murad edilir. Bence en doğrusu, söylemiş olduğumdur; İslâm ülkesinde tanınmış olan da budur; orada da öyledir. Her ikisi de güzeldir.

تَت تَّغَاچ tawgaç: "تَت تَّغَاچ يَدَايِي" tawgaç yudası" denir ki, suşam çiğeginin (urfağının) yaprağına benzer yaprakları bulunan bir ağaçtır; ilâç için kullanılır.

سَرَاچ sarkaç: Yaban hindibasına benzer bir ottur.
سَرَاچ surkaç [+]: Lök ağacı'nın zamkıdır; bununla kılıç, hançer, keski gibi şeylerin sapları berkitilir.

سَرَاچ sarnıç: Deve derisinden yapılan su tulumu; ağaçtan oyulmuş kap.

[+] Bu kelime hem basma, hem yazma nüshalarda ق harfinin üstün harekesiyle yazılmışsa da başka yerlerde bu harf ötre harekesiyle harekelenmiştir. Bk. Dv. III, 259, 4; II, 216, 1-4. B. A.

سغدیق sagdıç: Sağdıç, dost.

سغدیق sugdıç: Kışın sıra ile dostlar arasında yapılan şölen, gezek ziyafeti.

سغدیق sawdıç: Ağaç dallarından örülerek içerisine meyva ve buna benzer şeyler konulan nesnenin adı; sepet, sele.

سنجک senkeç: Fındık küçüklüğünde bir çeşit elma; tatlıdır, ak ve kırmızı çeşitleri vardır.

قشغاق katkıç: Çıyana benzer bir böcektir; insanı sokar. Arguca.

قشغاق kışgaç: Kışkaç, kelpeten.

قشغاق kusgaç: Küçük, kara bir hayvancık; insanı ısırır. Oğuzca.

قشغاق kuşgaç: Serçe kuşu.

کړېڅ کerpig: Kerpig. Pısmışına "پېښ کړېڅ" pışığ kerpig" denir, "tuğla" demektir.

کړتوگ kirtüç: "کړتوگ کښی" kirtüç kişi = kimseyi çekemiyen huysuz kişi".

باشتر baştar: Orak. Arguca.

بکتور Bektur: Erkek adlarından. Aslı "بک ستر" bek tur"dur ki "yerinde sağlam dur" demektir.

بکتور büktir: Dağlardaki çukur ve sert yerler. Şu parçada dahi gelmiştir :

آغا بکتور ازانم دؤم برق باقب قبا کؤم
آبی پیلست قهیم بؤم تکل باغی تری تغدی